

УДК 329.15:929 Милетић П.

Оригиналан научни рад

Примљен: 18. 9. 2016.

Прихваћен: 16. 1. 2017.

Јелена КОВАЧЕВИЋ

Архив Југославије
kovacevicvj@yahoo.com

Петко Милетић (1897–1943) – од револуционара до „фракционаша“

Апстракт: Како је до сада посвећивано мало пажње научној обради појединих личности значајних за комунистички покрет које су сишле са сцене пре избијања Другог светског рата у Југославији, циљ овог рада је осветљавање улоге Петка Милетића у Комунистичкој партији Југославије, која није занемарљива, првенствено у периоду сукоба око преузимања партијског руководства 1937–1939. У историографским радовима и мемоарским изворима о њему налазимо податке информативног карактера и у складу са донетим и важећим судом Партије. Улога Петка Милетића у Комунистичкој партији Југославије је пример на коме су се можда највидљивије преламале промене настале у КПЈ, као и у центру комунистичког покрета, у Коминтерни, након њеног VII конгреса 1935. године. Рад покушава да прикаже какав је заиста био утицај и значај Петка Милетића у комунистичкој организацији у Краљевини Југославији, али с обзиром на оскудне архивске изворе, не пружа потпуну слику деловања и активности ове важне личности комунистичког покрета.

Кључне речи: Петко Милетић, Комунистичка партија Југославије (КПЈ), Коминтерна, Казнени завод Сремска Митровица, Јосип Броз Тито

Један од најпознатијих југословенских комуниста у време трајања Краљевине Југославије, вођа најјаче комунистичке организације у земљи, повереник Коминтерне, представник „херојског ко-

мунизма“, Петко Милетић је у кратком року изгубио ореол револуционара поставши непријатељ КПЈ, а његово име постало је синоним за „фракционаштво“ и издајство.

Петко Милетић је рођен у Горњим Ровцима (срез колашински) у Црној Гори, 7. марта 1897. године, од оца Рада и мајке Томе, рођене Милошевић. У родном месту завршио је основну школу,¹ са одличним успехом.² После завршеног основног образовања, друштво „Привредник“ га је 1913. послало у Печуј на изучавање столарског заната. Упоредо са похађањем наставе радио је у столарској фабрици, све до 1917. када је завршио нижу занатлијску школу. Вишу занатлијску школу завршио је у Будимпешти. За време Првог светског рата, као црногорски поданик у Аустро-Угарској више пута је хапшен и интерниран. У рату је изгубио оца, 1915. Пет година након тога, његова самохрана мајка се са шесторо деце преселила у Слатину код Вучитрна.

Социјалистичко-радничком покрету је приступио 1915, а члан Комунистичке партије Мађарске је постао приликом боравка у Будимпешти у новембру 1918. године. Ту се задржао до мађарске револуције у фебруару 1919. Активност у комунистичком покрету наставио је по повратку у земљу, годину дана касније, у Даниловграду, где га је Министарство социјалне политике поставило за инструктора столарског заната у Занатлијској школи.³ По сведочењу Антона Колендића,⁴ за формирање прве комунистичке организације у овом делу Црне Горе заслугу је имао Петко Милетић, који је окупио групу комуниста и оформио организацију.⁵

Као делегат Месне партијске организације Даниловграда присуствовао је Првом конгресу Комунистичке партије у Вуковару 1920, када се определио за већинску комунистичку струју као „крајњи левичар“.

У складу са забраном слободног рада Комунистичке партије Југославије на основу владине уредбе „Обзнане“, као активном при-

1 Архив Југославије (АЈ), фонд 135, Државни суд за заштиту државе (ДСЗД), 53/1932 К83.

2 Anton Kolendić, „Proleter u hajducima“, *Duga* 403, 5–8. 8. 1989, 84.

3 Петко Милетић је имао два брата и три сестре. Један брат се бавио земљорадњом, док је други студирао права у Београду. АЈ, 135–53/1932 К83.

4 Антон Колендић, у време хапшења студент филозофије. Осуђен на четири године робије. Казну издржавао у казненом заводу у Сремској Митровици. АЈ, 135–7/1935 К117. Сведочење је објављено у пет наставака у часопису *Дуга* од 5. августа до 30. септембра 1989. године.

5 *Duga* 403, 5–18. 8. 1989, 84.

паднику комунистичког покрета претило му је хапшење, па се са групом од 500-600 људи на челу са Вукашином Марковићем⁶ одметнуо у црногорске шуме и планине.⁷ У Скупштини је 2. августа 1921. године изгласан Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави, којим је КПЈ формално забрањена и прешла у илегалност, чиме је сукоб додатно заоштрен.⁸ Петко је своју активност наставио у одбеглиштву, штампао је летке у којима се народ позива на борбу против постојећег режима. С времена на време група се сукобљавала са војском која је слата да растера комунистичке одреде. Овакво стање трајало је до 13. априла 1924. када је постигнут договор са властима да ће сва дела одметника бити амнестирана након враћања комуниста из шума. Петко Милетић се вратио из илегале и предао властима. Супротно договору, одметнути па амнестирани комунисти су ухапшени и стављени под истрагу, која је трајала до новембра 1925, када је примењена дата амнестија.

Наредне, 1926. године Петко Милетић се запошљава као столарски радник у Београду, где је међу радницима, под видом синдикалног функционера Независних синдиката, радио на ширењу комунистичке пропаганде. Као истакнутог и активног члана КПЈ, у новембру 1926. месна партијска организација из Београда послала га је у Совјетски Савез на изучавање агитационо-пропагандистичких курсева. У новембру 1927. је у Москви примљен у совјетску партијску школу⁹ КУНМЗ – Комунистички универзитет националних мањина Запада и прикључен у чланство СКП (бољшевика). Ту се приклонио групи Анте Цилиге,¹⁰ која је оглашена као „троцистичка“ и осуђена, због чега

6 Вукашин Марковић (1874–?), лекар, учесник Октобарске револуције, близак саборац Владимира Илича Лењина. У Црну Гору се вратио 1921. године са намером да подигне устанак и прогласи „Совјетску Црну Гору“. Након амнестије отишао је у Совјетски Савез. Коста Николић, *Мит о партизанском југословенству*, (Београд: Завод за уџбенике, 2015), напомена 499, 171.

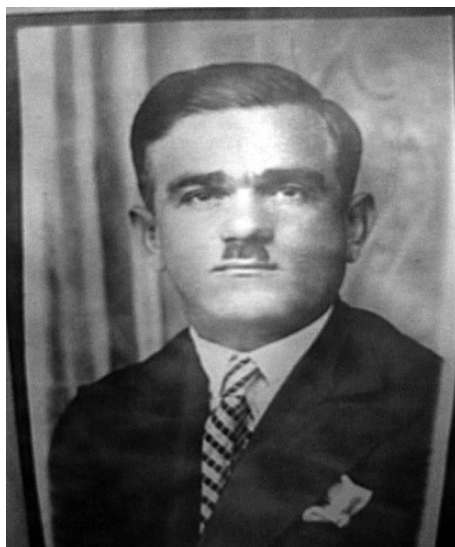
7 АЈ, 135–53/1932 К83.

8 Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави, *Полицијски зборник Закона и законских прописа по струци управно-полицијској и самоуправној издатих од 1. XII 1918 до 15. VI 1924*, (Београд, 1924), 293–296.

9 АЈ, 135–53/1932 К83; Бранислав Глигоријевић, *Парламент и политичке странке у Југославији 1919–1929*, (Београд: Народна књига, 1979).

10 Antun (Ante) Ciliga (1898–?), доктор филозофије, новинар и писац. Члан Савезне радничке партије Југославије од 1919. године. Критиковао је совјетску социјалистичку праксу и систем. Оптужен је да се његови ставови не разликују од ставова Лава Троцког, након чега је ухапшен у Совјетском Савезу као „троциста“

је морао дати самокритику.¹¹ У току друге године студијских изучавања, по задатку Коминтерне одлази у Монголију и Кину, где проводи скоро пуне две године.¹² Иако се у полицијском записнику наводи да је завршио школу 1929,¹³ није могуће сасвим потврдити ову чињеницу. Петко Милетић никада није изричито изјавио да је завршио универзитет, подвлачећи да је био на КУНМЗ-у и да је био на раду у Балканској секцији Коминтерне, која га је одредила да учествује у раду IV конгреса КПЈ одржаног у Дрездену 1928. године.¹⁴ За време боравка у СССР-у оженио се Рускињом, која је била адвокат.¹⁵

Петко Милетић¹⁶

Напредовање Петка Милетића у Комунистичкој партији треба сагледати у контексту „фракцијских“ борби унутар КПЈ током два-

1928. године. Ivan Očak, „Dr Ante Ciliga – otpadnik komunizma i staljinske čistke“, *Radovi*, Vol. 22, (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, 1989), 268–277.

11 Николић, *Мит о партизанском југословенству*, 171.

12 Z. Simić [pseudonim Pere Simića], „Dosije – Između pakla i obećane zemlje“, *Politika svet* 2, 21. 1. – 5. 2, Beograd, 1991, 3.

13 AJ, 135–53/1932 K83.

14 *Duga* 403, 5–18. 8. 1989, 84.

15 AJ, 135–53/1932 K83.

16 Фотографија се налази у досијеу формираном у време судског поступка пред Државним судом за заштиту државе у току 1932. године; фотографија није датирана. AJ, 135–53/1932 K83.

десетих година и политике Коминтерне усмерене ка успостављању трајне контроле над руководством југословенских комуниста путем одстрањивања, углавном представника старије генерације и довођењем чланова који су били на „линији“ њене политике. Сукоб чланова КПЈ појачавао је арбитражну улогу Коминтерне, да би на крају, 1928. године, КПЈ пала у пуну зависност од Коминтерне.¹⁷

Извршни комитет Коминтерне послао је Петка Милетића 1929. на рад у Централни комитет КПЈ.¹⁸ У јануару 1930. укључен је у рад Политбироа. Када је почетком 1931. Коминтерна распустила централну руководећу инстанцу и одредила Привремено руководство КПЈ, његов члан остао је и Петко Милетић.¹⁹ Ступа у везу са илегалним комунистичким организацијама у земљи, од њих прима извештаје и издаје им инструкције за рад на ширењу комунистичке пропаганде. Са добијеним упутствима Централног комитета, као инструктор се у априлу 1930. враћа у земљу. У Београду је становао под лажним именом Петар Илић, студент филозофије. У то време је откривена комунистичка организација у Београду и доста њених чланова је ухапшено, те је главни задатак комуниста била обнова партијске организације. У складу са тим, Петко Милетић преузима функцију обласног секретара КПЈ за Београд. Успео је да дође у контакт са људима из комунистичког покрета и обнови организацију у главном граду Краљевине Југославије, истовремено успостављајући везу и са комунистима у Новом Саду. На позив ЦК напустио је Београд у септембру 1930. године. После подношења извештаја о свом раду у земљи, задржан је на раду у Централном комитету. У ЦК се водила расправа око несугласица у раду КПЈ и дат је предлог да се Петко Милетић повуче са рада из Партије. Из његовог сведочења нисмо могли утврдити из којих разлога је дат овакав предлог. Ово питање је решено у току 1931. одлуком Коминтерне да он остане на раду у ЦК и у Партији. На сопствени захтев, у земљу поново одлази у септембру

17 Више у: Коста Николић, *Болшевијација Комунистичке партије Југославије 1919–1929*, (Београд: Институт за савремену историју, 1994); Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929–1935*, (Beograd: Prosveta, 1969); Десанка Пешић, *Југословенски комунисти и национално питање 1919–1935*, (Београд: Рад, 1983).

18 *Duga* 403, 5–18. 8. 1989, 84.

19 Josip Broz Tito, *Sabrana dela*, tom drugi: avgust 1928 – mart 1935, (Beograd: Komunist, 1977), napomena 204, 264.

исте године. За време свог другог боравка у Београду, до децембра 1931, наставио је започети рад на ширењу комунистичке пропаганде и успостављању организације.

У току наредне године послат је у Мађарску како би успоставио везе и створио канале према граници Краљевине Југославије за пребацивање илегалних лица из иностранства, као и за преношење пропагандног материјала. У Мађарској је боравио до јуна 1932. када се поново враћа у земљу. Током овог доласка, приликом покушаја илегалног преласка границе, ухапшен је 30. јуна у Хоргошу и наредног месеца предат органима Управе града Београда. Истрага, која је вођена на основу дела из члана 1 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, вршена је у Управи града Београд, где је боравио пет месеци. По сопственом сведочењу пред истражним судијом, био је изложен извесним мучењима: „везивали су ме и тако везаног држали извесно време издигнут од земље, а неколико пута тукли су ме и по табанима“.²⁰ Суђење је почело 9. маја 1933, а бранио га је београдски адвокат Бора Продановић.²¹ Оптужница је теретила Петка Милетића да је неутврђено када постао члан Комунистичке партије Југославије и да је 1926. послат у Совјетски Савез на изучавање пропагандистичких курсева и похађање совјетске партијске школе, након које га је Коминтерна поставила за члана ЦК КПЈ у Бечу; да је као члан ЦК КПЈ путем кореспонденције одржавао везу са члановима Партије у Београду и Војводини, слао новац и инструкције за рад на ширењу пропаганде и стварању нових јединица комунистичке организације; да је по налогу ЦК илегално дошао у Београд и преузео функцију обласног секретара КПЈ за Србију. На основу овога је закључено да је ступио у везу са друштвом у иностранству у циљу добијања помоћи за насилну промену политичког стања и социјалног поретка у земљи. На терет му је стављено и писмо у којем се речима: „На челу са крвавим краљем Александром последњим“ врећа владар.²² Међутим, суд није могао наћи доказе да је Петка Милетића КПЈ послала у Совјетски Савез ради похађања пропагандистичких курсева и партијске школе, нити да га је Коминтерна поставила за члана ЦК КПЈ. Одбрана Петка Милетића је порекла све чињенице које су му стављене на терет у оптуж-

20 АЈ, 135-53/1932 К83.

21 АЈ, фонд 722, Политички осуђеници у казнионама и концентрационим логорима – Лепоглава, Билећа, Ниш, Марибор, Пожаревац, Сремска Митровица, 1.

22 АЈ, 135-53/1932 К83.

ници. Иако је у полицији признао већину ствари, пред истражним судијом је оповргао све, изјављујући да је потписивао записнике које није уопште читао, да су у полицији у њих уносили оно што су сами сматрали за потребно. Једино његово признање односило се на припадност Комунистичкој партији Мађарске у време боравка у тој земљи, негирајући да је за време боравка у Београду имао било какве везе са људима из комунистичког покрета.²³

У време суђења Месни комитет КПЈ за Београд је добио задатак да организује бекство Петка Милетића. Ангажовано је неколико комуниста на челу са Милованом Ђиласом.²⁴ Пошто је дошло до откривања организације у априлу 1933, прекинуте су све акције и припреме за његово бекство из судског истражног затвора.²⁵

Пресуда је донета 12. маја 1933. године. Петко Милетић је осуђен на седам година робије и трајан губитак часних права. Како стоји у пресуди, при одмеравању казне суд је уважио олакшавајуће околности – делимично признање и непорочност.

У време истражног поступка и суђења, међу комунистима се пронела вест о храбром држању Петка Милетића пред „класним непријатељем“. Врху КПЈ је био потребан управо један такав комуниста у времену када се већина других ухапшених врло слабо држала пред судом. Поједина инострана удружења интервенисала су код органа власти са циљем његовог пуштања на слободу. Управи града Београда су стизале резолуције радничких организација из Канаде у којима се протестовало против затварања Петка Милетића и тражило његово ослобођење.²⁶ Штампани су и растурани по Краљевини Југославији леци којима се славило његово јуначко држање и тражило пуштање на слободу.²⁷ Акције овакве врсте иницирала је сама Партија и њено руководство.

23 Исто.

24 Милован Ђилас (1911–1995), политичар, књижевник. Члан КПЈ од 1933. године. У време Краљевине Југославије осуђен на пет година затвора, део казне је издржавао и у заводу у Сремској Митровици. У Политбиро ЦК КПЈ примљен 1940. После Другог светског рата налазио се у најужем државном и партијском руководству све до 1954. када је искључен из Централног комитета и удаљен са свих партијских функција. Коста Николић, „Милован Ђилас“, *Енциклопедија српског народа*, (Београд: Завод за уџбенике, 2008), 328.

25 Anton Kolendić, „Kabinet u senci“, *Duga* 404, 19. 8. – 2. 9. 1989, 90.

26 AJ, 135–53/1932 K83.

27 *Duga* 403, 5–18. 8. 1989, 83.

У *Пролетеру* је писало: „друг Милетић био је тако страховито мрцварен, да данас баца крв и изгледа као сјенка тако да га његова браћа и рођаци код посјете у затвору нису могли препознати. За читаво вријеме истраге друг Милетић носио је на рукама и ногама тешке ланце“.²⁸ У КПЈ су тврдили да је Петко Милетић осуђен „јер је тако хтела великосрпска војнофашистичка диктатура са крвавим краљем Александром Послиједњим на челу. Осуђен је, јер није скривао своје комунистичко увјерење. Милетић се пред судом држао јуначки. Када му је саопћен састав суда и када је упитан да ли има какве примједбе на тај састав, Милетић је одговорио: ‘Ја уопће немам скоро ни са киме приватних спорова, нити сам их икад имао. За државни суд уопште, а за тај колегиум који ће да суди мене нарочито знам, да је то специјална банда крволока, коју је организовала империјалистичка буржоазија ради гушења пролетаријата, радног сељаштва и радне интелигенције и истребљивања њихових претставника. Тај суд ја мрзим, јер је он крвнички непријатељ ослободилачке борбе радног народа и знам да је он, заједно са својим крвавим газдама, физички уништио стотине мојих класних другова“.²⁹

Будући да су уводници и већина текстова *Пролетера* имали директивни карактер, јачала је популарност Петка Милетића. Оптужница против њега је објављена и у *Политици*, листу већег тиража и утицаја, а који се могао легалним путем добити и у казним заводима.³⁰ Због исказане храбрости Петку Милетићу је са простора Косова и Метохије послата у казнени завод сребрна кутија са потписом „Омладина Косова и Метохије – другу Петку Милетићу“.³¹

Петко Милетић је најпре казну издржавао у казненом заводу у Лепоглави, а касније је премештен у сремскомитровачку казницу.³² Како је на робију дошао са добрим партијским препорукама, подразумевало се да у партијској организацији у Сремској Митровици добије водећу улогу. У писму ЦК КПЈ од 3. августа 1933. препоручен је за руководство партијске организације, што је допринело да постане секретар Комитета казнионице КПЈ (КК).³³

28 „Proces drugu Petku Miletiću“, *Proleter*, dvobroj 6-7, jun 1933, (Beograd, 1968), 3.

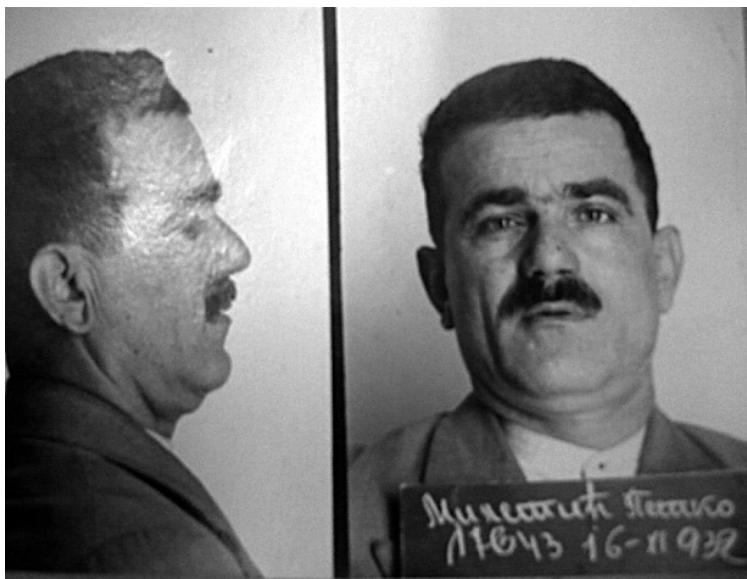
29 Наведено према: „Proces drugu Petku Miletiću“, 4.

30 Slobodan Nešović, *Moša Pijade i njegovo vreme*, (Beograd: Prosveta, 1968), 290.

31 АЈ, фонд 516, Мемоарска грађа (МГ), 2396.

32 Николић, *Мит о партизанском југословенству*, 172.

33 АЈ, 722-3.

Петко Милетић у време хапшења³⁴

Уз Мошу Пијаде,³⁵ доласком Петка Милетића на робију нашле су се две личности од великог утицаја међу комунистима у Казненом заводу Сремска Митровица. Око њих двојице почела је подела затвореника и њихово груписање. Сукоби између партијских челника и њихових следбеника водили су се око карактера акција на робији,³⁶ самим тим и око руководеће улоге у партијској организацији. Петко Милетић је био вођа „фундаменталистичког радикализма“ међу осуђеним комунистима.³⁷ Сматрао је да не постоји слободно одлучивање маса, залажући се за дисциплиновану организацију која и у затвору наставља своју активност,³⁸ истичући: „док класни непријатељ сматра да је онемогућио и умртливио најактивније кадрове Партије, права бољшевичка линија је да ми од робије направимо

34 АЈ, 135–53/1932 К83.

35 Моша Пијаде (1890–1957), сликар, публициста, политичар. Због комунистичке делатности осуђен 1924. године на дугогодишњу робију. Током Другог светског рата и касније бавио се државничким пословима. Светлана Вујовић, Милан Кољанин, „Моша Пијаде“, *Енциклопедија српског народа*, 842.

36 Мома Марковић, *Сазревање револуције (сећања 1931–1941)*, (Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1984), 56.

37 Николић, *Мит о партизанском југословенству*, 173.

38 *Duga* 403, 5–18. 8. 1989, 84.

школу класне борбе, Универзитет комунизма у коме ће се школова-ти и челичити најбољи кадрови револуције. Јер, овдје, на робији, је концентрисан и затворен стварни динамит наше Револуције“.³⁹ Ан-тон Колендић га је описао као изузетно интелигентног и „хладно-крвно стрпљивог“;⁴⁰ док Мома Марковић у својим сећањима пише да је ишао у екстреме не сагледавајући реалну ситуацију и могућност за остварење одређених захтева. Истицао се као човек који је нај-компетентнији,⁴¹ проповедајући саможртвовање и антиинтелектуализам. Он и његови следбеници, називани „вахабити“ по угледу на фанатични исламски покрет, заступали су „херојски комунизам“, ин-систирали на „класној борби“ и непопуштању затворској управи. У складу са таквим становиштем ова група је била у сталном сукобу са казнионичким властима. Тактика Моше Пијаде, која се заснивала на политичко-идеолошком изграђивању чланова и избегавању беспо-требних сукоба, окарактерисана је као „ликвидаторско-опортунис-тичка“.⁴² Корени сукоба између двојице партијских руководиоца могу се тражити и у нетрпељивости Петка Милетића према „интелектуалцима“, у које је Моша Пијаде по свом образовању свакако спа-дао. Антон Колендић се присећа разговора у коме је Петко Милетић истицао да „није волео књигу“, износећи свој презир према „интелектуалцима“,“⁴³ који је исказивао и у односу према руководећим људима Партије истичући њихово „небољшевичко“ понашање.⁴⁴ Овакав став је био у складу са „линијом“ Партије, протеривањем „интелектуала-ца“ из ње, стварањем професионалних кадрова који не преиспитују директиве Партије, већ их беспоговорно извршавају.

Како је VII конгрес Коминтерне, одржан у Москви од 25. јула до 20. августа 1935. године, донео промену у тактици комунистич-ког покрета, КПЈ је била упућена на другачије начине рада са којима дотадашња политика није била у складу.⁴⁵ Партијској организацији у Казненом заводу Сремска Митровица то је било истакнуто у писму

39 *Politika svet*, 21. 1. – 5. 2. 1991, 5.

40 *Duga* 404, 19. 8. – 2. 9. 1989, 92.

41 Марковић, *Сазревање револуције*, 56–57.

42 Николић, *Мит о партизанском југословенству*, 173.

43 *Duga* 403, 84.

44 Руски државни архив друштвено-политичке историје (РГАСПИ), фонд 495, Из-вршни комитет Коминтерне (ИКК), 277–364. - Захваљујући новинару и публицисти Пери Симићу, који нам је документ дао на коришћење, у могућности смо да обогатимо сазнање о гледиштима Петка Милетића.

45 *Istorija saveza komunista Jugoslavije*, (Beograd: Komunist, 1985), 130–132.

Централног комитета 1936. у коме је речено да је одступање од линије VII конгреса Коминтерне видљиво у ставу да се борбеност комуниста спроводи у сталним сукобима са управом казнионе.⁴⁶ Тактика комунистичке организације на робији мора проистицати из оцене сопствених снага, као и снаге противника, а не из „радикализма“ којим се ризикује и оно што је стечено. Као носилац „радикализма“ означен је Петко Милетић, који је сматрао да се активност осуђеника показује само у отвореној борби са управом. Из ових разлога, у писму је речено да он нема квалификације да руководи партијском организацијом на робији и стога је било потребно изабрати нови КК. Циљ оваквих директива није дисквалификација Петка Милетића, „који нам је мио и драг као и досад“, већ чување извојеваних тековина.⁴⁷ Милетић није усвојио директиву Централног комитета, тумачећи својим присталицама да је линија ЦК КПЈ постала „опортунистичка“.⁴⁸ Захваљујући његовом положају и угледу у комунистичком покрету и сам став ЦК по питању смењивања убрзо је промењен. Оштрица је усмерена ка оним члановима Партије који се нису слагали са оваквим акцијама.⁴⁹ Несхватање настале промене у комунистичком покрету видљиво је и приликом спровођења одлуке Четврте земаљске конференције о оснивању комунистичких партија Словеније и Хрватске. Након оснивачког конгреса КП Словеније, Централном комитету КПСл је упућена резолуција партијског руководства Митровачке казнионе, односно Петка Милетића, у којој су оштро критиковани документи Оснивачког конгреса и оријентација на стварање Народног фронта против фашизма. Таква оријентација је окарактерисана као „опортунизам“, јер се преувеличавала опасност од фашизма како би се оправдала политика сарадње са буржоазијом. У својој резолуцији руководство организације у Заводу је захтевало од ЦК КП Словеније да изврши самокритику и да промени своју политику.⁵⁰

Покушај из 1937. године да се отварањем питања његовог држања у полицији сузбије утицај Петка Милетића и подршка коју је имао од Централног комитета није успео. Новопридошли члано-

46 АЈ, 722–1.

47 АЈ, фонд 790/1, Комунистичка интернационала (КИ) – секција КПЈ – 1936/68.

48 Nešović, *Moša Pijade*, 319.

49 АЈ, 722–1.

50 *Tito četrdeset godina na čelu SKJ 1937–1977*, (Београд: Народна књига, 1977), 68.

ви КПЈ Блажо Раичевић и Коста Ђуфка⁵¹ покренули су причу о одавању партијских тајни полицији.⁵² На основу оваквих тврдњи упућено је писмо ЦК у коме је тражен записник Милетићевог саслушања.⁵³ Међутим, Централни комитет је одбио захтев да се поведе истрага.⁵⁴ Он сам, о свом држању на полицији и суду, на робији није хтео да говори пред комисијом, позивајући се на став ЦК.⁵⁵ Са друге стране, КК је основао комисију која је испитивала комунисте који су ширили овакве приче.⁵⁶ Донете су „собне резолуције“ које су осудиле овакве изјаве као клевету и атак на јединство Партије.⁵⁷ Тиме је ово питање за извесно време заустављено.

Уздизање личности Петка Милетића настављено је након физичких обрачуна међу комунистима до којих је дошло 6. августа 1937. године.⁵⁸ Његова група искористила је овај догађај да алармира партијску јавност изван казнионе како Петку прети опасност. Изнесено је да је покушано убиство „хероја народне борбе и вође пролетеријата земаља Ј. нашег друга Петка Милетића“.⁵⁹ Поводом овог догађаја написан је и чланак у *Рундшау*, листу који је издавала Коминтерна, чиме је сукоб пренесен и у међународну јавност.⁶⁰ Централни комитет је и овога пута подржао руководство партијске организације на робији, што је видљиво у писму које је Јосип Броз Тито упутио Андрији Хебрангу⁶¹ критикујући његово опозиционарство и делатност уперену против Петка Милетића.⁶² Међутим, убрзо је Броз променио мишљење, како о држању Андрије Хебранга тако и о стању у партијској организацији на робији.

51 Блажо Раичевић, професор из Љешког поља (Црна Гора), осуђен 1936. на две године робије и две године губитка часних права. Коста Ђуфка, пекар из Ријеке Црнојевића, осуђен 1936. на две године робије и две године губитка часних права. АЈ, 135-23/1936 К130.

52 Nešović, *Moša Pijade*, 330.

53 АЈ, 790/1-1937/136.

54 АЈ, 790/1-1937/134.

55 АЈ, 722-1.

56 АЈ, 790/1-1937/147.

57 АЈ, 790/1-1937/134.

58 АЈ, фонд 63, Министарство правде Краљевине Југославије (поверљива архива), 1-86.

59 АЈ, 790/1-1937/143.

60 АЈ, 722-1.

61 Андрија Хебранг, трговачки путник. Члан КПЈ од 1920. године. Осуђен 1929. на 12 година и три месеца робије, коју је издржавао у заводу у Сремској Митровици. АЈ, 135-210/1929 К3.

62 АЈ, 790/1-1937/153.

Док је Милан Горкић⁶³ руководио ЦК, сукоб у сремскомитровачкој казниони се није ширио, због процене да би то нанело штету Партији. Уз то, руководство је респектовало чињеницу да је већина осуђеника комуниста на страни КК и Петка Милетића, али и то да је он израстао у легендарно име комунистичког покрета Југославије. Заокрет у односу према њему и ускраћивање подршке ЦК долази са променама у руководству Партије, када је Милан Горкић ухапшен а Јосип Броз преузео функцију секретара Партије, средином августа 1937. године.⁶⁴ У овом периоду КПЈ улази у нову етапу, која се огледа у чишћењу њених редова и пребацивању грешака на раније руководство.⁶⁵ Чланови Партије су карактерисани по томе колико су пали под утицај Милана Горкића. Како Броз није добио потврду за руководство од Коминтерне, у партијском врху настала је борба за преузимање вођства КПЈ и утврђивање позиција. Тумачећи опозив и хапшење Милана Горкића а затим резерве Коминтерне према Јосипу Брозу и ЦК и отказивање финансијске помоћи као знак да руководство КПЈ више не постоји, Иван Марић и Лабуд Кусовац⁶⁶ су почели да се повезују са појединцима у земљи, најпре са Петком Милетићем.⁶⁷ Пошто је уживао огроман углед у комунистичкој организацији, имао подршку од Ивана Марића из Париза, а најпре и најбитније, стајао на челу најјаче партијске организације у земљи – организације на робији у Сремској Митровици – истакнут је као најозбиљнији кандидат тј. противкандидат Јосипу Брозу за вођу КПЈ. Уколико је Јосип Броз желео да се одржи на челу КПЈ, јасно је да је утицај Петка Милетића морао бити сузбијен, како унутар казног завода тако и у партијским организацијама у земљи. На његову иницијативу 1937. донета је одлука да се покрене акција против Петка Милетића и групе која га је подржавала.⁶⁸ На седници ЦК 9. децембра 1937. дошло је до сукоба међу члановима комисије која је испитивала стање на ро-

63 Милан Горкић (1904–1939), публициста. Право име му је Јосип Чижински. Члан КПЈ од 1919. У Централни комитет и Политбиро ЦК КПЈ изабран 1934. У Совјетском Савезу ухапшен 1937. Владимир Иванишевић, „Милан Горкић“, *Српски биографски речник*, В–Г, (Нови Сад: Матица српска, 2006), 754–756.

64 Venceslav Glišić, *Revolucionari*, (Београд: Službeni glasnik, 2012), 31.

65 Коста Николић, *Комунисти у Краљевини Југославији*, (Чачак: Лио, 2000), 180.

66 Иван Марић, тада руководиоца Емигрантског комитета; Лабуд Кусовац руководиоца Југословенске секције у Комитету за помоћ републиканској Шпанији. Ivan Očak, *Gorkić, život, rad i pogibija*, (Zagreb: Globus, 1988), 327.

67 *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, 155.

68 Glišić, *Revolucionari*, 79.

бији, првенствено по питању Милетића. Иван Марић је дао оставку на рад у комисији устајући у његову одбрану.⁶⁹ У писму Георгију Димитрову, генералном секретару Коминтерне, Марић је истакао заслугу Петка Милетића за извојевана права затвореника која су омогућила политичко и теоријско усавршавање и развијање чланова Партије на робији, осуђујући акцију Централног комитета уперену против њега, а не против „троцкиста“ и „опортуниста“, међу које је сврставао и Мошу Пијаде. У писму стоји: „подвлачим да је П. Милетић један партијски капитал кога треба чувати“.⁷⁰ Комисија је продужила свој рад, сада у саставу Јосип Броз и Воранц Прежихов.⁷¹ Тито је саставио писмо за партијску организацију на робији у коме је осуђена делатност Петка Милетића.⁷² Припремајући атмосферу за његово смењивање, писмо је разаслано свим партијским организацијама у земљи. Обавештавајући ПК КПЈ Србије Јосип Броз истиче: „Шепо [партијско име Петка Милетића] се потпуно дисквалифицирао као руководиоц Циглане [партијска организација у казненом заводу] и носи личну одговорност да је тако далеко дошло.“ Истакнуто је да је КК присвојио већа права него што је било одређено слањем разних директива партијским организацијама у земљи, мимоилазећи Централни комитет. Знајући да ће доћи до отпора и да директиве неће бити лако усвојене речено је да Петку Милетићу треба јавити да се не противи мерама које ће бити предузете.⁷³

У Казнени завод Сремска Митровица писмо Централног комитета стигло је 23. децембра 1937. године.⁷⁴ Писмо, тзв. „децембарски апел“, означило је почетак сузбијања утицаја Петка Милетића, како у партијској организацији на робији тако и у комунистичком покрету. У њему је јасно речено да је руководство партијске организације на робији истакло претензије на руководство КПЈ. Закључено

69 Josip Broz Tito, *Sabrana dela*, tom četvrti: decembar 1937– avgust 1939, (Beograd: Komunist, 1977), napomena 18, 241.

70 *Politika svet*, 21. 1. – 5. 2. 1991, 10–11.

71 Tito, *Sabrana dela*, IV, napomena 18, 241. Воранц Прежихов (право име Ловро Кухар, 1893–1950), књижевник. Члан КПЈ од 1920. године. Из Краљевине Југославије емигрирао у Беч, одакле је као илегални комунистички функционер обилазио разне европске земље. У земљу се илегално вратио 1939. У току Другог светског рата налазио се у логорима у Матхаузену и Захсенхаузену. Марја Боршник, „Voranc Prežihov“, *Enciklopedija Jugoslavije*, 6: Maklj–Put, (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, MCMLXV), 610.

72 Tito, *Sabrana dela*, IV, napomena 16, 241.

73 AJ, 790/1–1937/105.

74 Tito, *Sabrana dela*, IV, napomena 16, 241.

је да је на робији створен „центар фракционашке делатности“ и да „какић тражи да постане на тај начин самосталан руководећи форум, а то је препад на ЦК и на јединство Партије“. Даље стоји: „ово је дјело болесне амбиције неколико људи који желе да се дочепāju на тај начин руководства читаве фирме“. Петко Милетић је оптужен да је планирао да сазове конгрес КПЈ на који би он лично дошао и тако преузео вођство Партије. Централни комитет је сменио КК, а за вођење његових послова одредио Мошу Пијаде.⁷⁵

„Децембарски апел“ је створио у организацији на робији два табора, од којих је један тврдио да „фракција“ постоји још од раније, а други да је није било и да је нема, чиме је отворен дуготрајан сукоб.⁷⁶ Посебан проблем је био уверити чланове у оправданост критика, јер су њима погођени они чланови Партије који су до тада уживали подршку ЦК и сматрани за најбоље партијске кадрове са великом популарношћу у комунистичком покрету, а то се најпре односи на Петка Милетића. Његова добра репутација ни у току 1937. није била смањена. Милан Горкић у својој брошури „Новим путевима“, која се појавила исте године, спомиње као истакнуте комунисте, због доброг држања на полицији, поред Ђуре Ђаковића,⁷⁷ Јосипа Броза Тита и других, и Петка Милетића, пишући да су „својим јуначким држањем уздигли барјак наше партије“.⁷⁸ У августу 1937. „Поносни херојством друга Петка Милетића, који већ 5 година чами у злогласним ћелијама југославенских казамата“, добровољци, учесници у Шпанском грађанском рату дали су једној противтенковској батерији његово име, што је била велика почаст за једног живог комунисту.⁷⁹ У част петогодишњице његовог робијања у Сремску Митровицу је стигло

75 АЈ, 722–3.

76 О „фракцијским сукобима“ видети више у: Јелена Ковачевић, „Фракцијске борбе међу члановима КПЈ у Сремско-митровачкој казниони 1937–1939“, *Архив*, часопис Архива Југославије, XVI, бр. 1–2 (2015), 105–118.

77 Ђуро Ђаковић (1886–1929), металски радник, организациони секретар ЦК КПЈ. На Конгресу у Вуковару 1920. године изабран у Централно веће КПЈ. Члан Клуба комунистичких посланика. Загребачка полиција га је ухапсила 1929, спровела на југословенско-аустријску границу и убила, приказујући то као убиство при покушају бекства. Dragi Milenković, „Ђуро Ђаковић“, *Enciklopedija Jugoslavije*, 3: Ip–Hid, (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, MCMLVIII), 196.

78 *Revolucija pod okriljem Kominterne*, izabrani spisi Milana Gorkića, (Beograd: Filip Višnjić, 1987), 307.

79 „Другу Петку Милетићу радничком борцу политичком кажњенику Југославије“, *Proleter* 9, август 1937, 578.

писмо са хиљаду потписа београдских студената.⁸⁰ У *Ударнику*⁸¹ су и даље излазиле песме спеване у његову част :

„Има код нас бољшевика
 Комуниста што су дика
 Има Петка комунара
 Капејота кормилара
 И будућег комесара
 Што је Бошко Југовићу,
 Према доктор Марковићу,
 Што је Милош Обилићу,
 Према Петку Милетићу.“⁸²

Неоспорна подршка чланова партијске организације на робији видљива је и у писму које је Милован Ђилас упутио ЦК КПЈ у току 1938. у коме стоји: „бојим се да ћемо учинити грешку ако Шепу одвојимо од нас (од вас), јер су с њим најбољи људи који се могу васпитати“.⁸³

У поменутом сведочанству Антона Колендића истакнуто је да за Петка Милетића ЦК КПЈ није представљао никакав ауторитет. Познајући добро све водеће чланове, а најпре праксу понашања Коминтерне према њима и њихову зависност од ње, придавао је и већу важност себи јер је добијао специјална овлашћења Извршног комитета Коминтерне.⁸⁴ Такође, Колендић је потврдио да је изграђиван подземни тунел којим је требало, када се припреми сазив, да изађе Петко Милетић, појави се на конференцији и прогласи је за конгрес.⁸⁵ Несумњиво је да је хапшење Милана Горкића схватио као прилику за преузимање вођства Партије рачунајући на подршку Коминтерне. И поред оваквих намера Петко Милетић је „партијски одговорио“, дисциплински се покорио и дајући самокритику. Сложио се са изнетом критиком неправилног спровођења „партијске линије“ и са осу-

80 Anton Kolendić, „Ljudi drugog kova“, *Duga* 405, 2–16. 9. 1989, 89.

81 Осуђени комунисти су организовали илегалну штампу у казнионицама у којима су робијали. *Ударник* је излазио као дневни лист са информацијама из рада партијске организације у казнионици, али и о догађајима изван казнионе. АЈ, 722–1.

82 АЈ, 722 КЗ.

83 АЈ, 790/1–1938/16.

84 *Duga* 403, 5–18. 8. 1989, 84–85.

85 *Duga* 404, 19. 8. – 2. 9. 1989, 94.

дом кампање која је вођена мимо ЦК у земљи и ван ње.⁸⁶ Међутим, као ни остали чланови бившег КК, није прихватио оптужбу да је постојао „фракцијски центар“ и тежња за преузимањем руководства Партије. Постављење Моше Пијаде за мандатора тумачио је као заблуду која је настала на основу лажног обавештавања Централног комитета.⁸⁷

Унутар казненог завода почетком 1939. године рад групе Петка Милетића у великој мери је сузбијен, мада не потпуно. Упоредо са рашчишћавањем стања унутар завода, текло је сузбијање делатности „петковаца“ у организацијама напољу. Петко Милетић је одржавао везу са ЦК у Паризу, а његов утицај је видан и у организацијама у Словенији, Београду, Загребу, а посебно у Црној Гори.⁸⁸ На покрајинској конференцији КП Словеније, 29. априла 1938, Јосип Броз је истакао „фракционашку“ делатност Петка Милетића. Иако је конференцији присуствовао одређен број његових присталица, изражена је солидарност са предузетим мерама.⁸⁹ Едвард Кардељ⁹⁰ је са сваким чланом Партије који је излазио из казнионе појединачно разговарао како би му се разјаснила ствар око „фракцијске“ делатности групе Петка Милетића везане за словеначку организацију.⁹¹ Неколико људи који су наставили да пружају подршку његовом раду искључено је из организације.⁹²

Међутим, иако је Јосип Броз из Партије искључио два бивша члана КК, Бориса Војниловича и Ивана Корског, на Петка Милетића нису примењене никакве санкције. Међу члановима Партије ово се тумачило као слабост ЦК и појачавало колебања у односу према

86 AJ, 790/1-1938/16.

87 AJ, 722-1.

88 AJ, 722-3.

89 Tito, *Sabrana dela*, IV, 53.

90 Едвард Кардељ (1910–1979) је завршио учитељску школу. У својој 16. години постаје члан илегалне организације СКОЈ. Суд за заштиту државе осудио га је 1930. на две године строгог затвора који је издржао у Забели поред Пожаревца. Од Централног комитета 1937. године добио је задатак да са Покрајинским комитетом организује оснивачки конгрес КП Словеније. Све време од формирања новог руководства 1937. један је од Титових непосредних сарадника на спровођењу нове политике КПЈ. После Другог светског рата налазио се на највишим државним и партијским функцијама. Alenka Nedog, „Edvard Kardelj“, *Enciklopedija Jugoslavije*, 5: Jugos-Mak, (Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, MCMLXII), 209.

91 Tito *četrdeset godina na čelu SKJ*, 68.

92 Tito, *Sabrana dela*, IV, 224.

њему.⁹³ Јосип Броз је писао Моши Пијаде да ће одлука о искључењу Милетића из Партије бити донета након Титовог повратка из Москве.⁹⁴ Чекао је на одлуку Коминтерне и потврду свог положаја како би могао приступити овом акту, што указује на извесну подршку коју је Петко Милетић имао у Коминтерни, али и на значај овог решења за само преузимање вођства КПЈ. После више писама Георгију Димитрову у којима је тражено да се убрза решавање питања КПЈ, Јосип Броз је на позив Коминтерне стигао у Москву крајем августа 1938. године.⁹⁵ На седници Секретаријата Извршног комитета Коминтерне 5. јануара 1939. Тито је добио мандат да се дотадашње привремено руководство конституише као ЦК КПЈ. Тиме је уједно и одобрен његов рад на реорганизацији и учвршћењу Партије.⁹⁶

Након Брозовог повратка, иако у Москви то није тражено, Петко Милетић је у марту 1939. искључен из КПЈ заједно са великом групом комуниста.⁹⁷ У мају 1939. у *Пролетеру* је објављено: „Због покушаја стварања фракција у Партији, због недисциплине и непокорављања одлукама Партије, уношења смутње у партијске редове и неискрености пред ЦК и издајничког држања пред класним непријатељем, због чега је довео у блудњу не само КП него и читаву радничку класу, искључен је из редова КПЈ Петко Милетић.“⁹⁸

Одлуку ЦК о искључењу Петко Милетић није прихватио. Након изласка из затвора у јуну 1939. године,⁹⁹ тражио је састанак са неким чланом Централног комитета. На састанак је послат Иво Лола Рибар,¹⁰⁰ кога Петко Милетић није познавао и који му је изнео његов антипартијски рад.¹⁰¹ Настајујући се у једном селу близу Вучитрна, Милетић је развио активност у Црној Гори и на Косову и Метохији. У партијској организацији на Косову и Метохији велико изненађење је изазвало саопштење да је Петко Милетић под „политичким каран-

93 АЈ, 790/1-1939/1.

94 Tito, *Sabrana dela*, IV, 54.

95 Исто, напомена 238, 269.

96 *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, 157.

97 Николић, *Mut o partizанском југословенству*, 174.

98 Наведено према: Tito, *Sabrana dela*, IV, 174.

99 *Politika svet*, 21. 1. – 5. 2. 1991, 13.

100 Иво Лола Рибар (1916–1943), дипломирао на Правном факултету у Београду, где је постао члан и руководиолац СКОЈ-а. Учествовао у припреми устанка 1941. године. Члан партизанског Врховног штаба и организатор антифашистичке омладине. Погинуо у Другом светском рату. Milan Koljanin, „Ivo Lola Ribar“, *Enciklopedija srpskog naroda*, 950.

101 Anton Kolendić, „Boljševički iskren razgovor“, *Duga* 407, 30. 9. – 14. 10. 1989, 95.

тином“. Ове речи протумачене су тако да Партија жели да сачува Петка од поновног хапшења, јер јој је потребан на вишем, одговорнијем месту.¹⁰² Дотадашњи чланови Партије: Божо Милетић, дипломирани правник, рођени Петков брат, Зејнел Салиху, студент, посебно угледан међу Албанцима, Љубо Јојић, правник, Јаков Грговић, правник, Вељко Вучевић, службеник, са изразито јаким везама у косовским селима, и други комунисти који су руководили и утемељивали углед комунистичке партије на Косову изјаснили су се за Петка.¹⁰³ Партијске организације у Пећи, Приштини, Урошевцу и Вучитрну биле су под његовим утицајем све до септембра 1939. када је ЦК КПЈ спровео „чишћење“ ових организација. Тада су из КПЈ искључени „сви нездрави елементи“ који су се окупљали око Петка Милетића.¹⁰⁴ Његов утицај најтеже је искорењен у Црној Гори. Повратак партијске организације на линију ЦК трајао је дуже него у осталим крајевима. Тек у августу 1939. на VII покрајинској конференцији КПЈ за Црну Гору осуђена је „фракционашка“ и „деструктивна“ делатност Петка Милетића.¹⁰⁵ Јосип Броз је известио партијску организацију у Сремској Митровици о његовом делању: „Онај кукавац који је био тамо код вас (...) наставља и напољу ту своју злочиначку работу. Он несметано путује по Србији, Црној Гори, Македонији и Метохији и покушава унијети забуну, лаже, по обичају, људе и клевеће највиши форум и фирме (...) Тај избачени тип неће моћи ништа нашкодити јединству фирме, али може сметати тамо гдје још има необавијештених људи, и због тога је потребно да прекину с њим сваку везу и они који то још нису до сада учинили код вас.“¹⁰⁶

Петко Милетић је од изласка са робије покушавао да оде у СССР, надајући се да ће се моћи одбранити и да ће његово питање бити решено у другачијем светлу. Са собом је однео архиву из митровачке казнионе која се односила на рад партијске организације на робији.¹⁰⁷ Како је рат почео, било је тешко стићи до Москве, међутим, њему је то пошло за руком, па је у КПЈ владало уверење да га је

102 АЈ, 516–2396.

103 Арсо Милатовић, *Космет 1935–1945. Моје сведочење*, (Београд: Научна књига, 1990), 108.

104 Николић, *Мит о партизанском југословенству*, 174.

105 Tito, *Sabrana dela*, IV, 67.

106 Цитирано према: Tito, *Sabrana dela*, IV, 213.

107 АЈ, фонд 507, Савез комуниста Југославије – Међународна комедија СССР, IX, 119/V–181 K35.

„организација саме Коминтерне довела тамо“.¹⁰⁸ Антон Колендић у својим сећањима наводи да је Милетић добио позив Коминтерне и да је његово пребацивање омогућио Централни комитет,¹⁰⁹ зато што Јосип Броз није био озбиљан кандидат за секретара КПЈ, док су шансе Петка Милетића да дође на то место биле веће. На ту функцију њега је предлагало „готово цело Кадровско одељење Коминтерне“.¹¹⁰ Сведочанство Антона Колендића оставља отворена питања, будући да на основу архивске грађе није могуће донети релевантне закључке.

У Совјетски Савез Петко Милетић је стигао 25. септембра 1939. године.¹¹¹ И Јосип Броз је тада био позван у Москву, те су се двојица „другова“ срела у једном аутобусу.¹¹² Владо Дапчевић¹¹³ у својим сећањима говори да су заједно чекали у згради Коминтерне да их позову, али је Милетић имао сталну улазницу, а Тито не. Према Дапчевићевим сећањима, Петко Милетић је Броза у Москви оптужио да се повезао са југословенском буржоазијом, да његове блиске сараднице раде за Гестапо, да ради за југословенску полицију, што је изазвало многа хапшења комуниста.¹¹⁴ Међутим, Тито је располагао фотокопијама саслушања 6. новембра 1932, које му је из Београда послао Милован Ђилас, а којима је компромитовано држање Петка Милетића у полицији. Ово нису били довољни докази за подршку Јосипу Брозу, иако Милован Ђилас наводи да је то било пресудно да Милетића Коминтерна скине са листе кандидата у време кад Тито још није био потврђен за секретара.¹¹⁵ Полицијски записник је послужио само као повод, а стварни разлог уклањања Петка Милетића треба тражити у промени тактике комунистичког покрета, коју он није схватао. Заговорници „ултралевичарства“, отвореног „револуционарства“ нису одговарали променама које су се десиле на VII кон-

108 *Tito četrdeset godina na čelu SKJ*, 68.

109 *Duga* 407, 30. 9. – 14. 10. 1989, 95.

110 *Politika svet*, 21. 1. – 5. 2. 1991, 13.

111 Николић, *Mut o partizanskom југословенству*, 174.

112 *AJ*, 507 (Међународна комисија СССР) – IX, 119/V–181 K35.

113 Владо Дапчевић (1917–2001) од 1933. године члан КПЈ. Прихватио је Резолуцију Информбироа 1948, због чега је 1950. осуђен на двадесетогодишњу робију коју је издржавао у логорима Градишка, Билећа и на Голом отоку. Сарадњом југословенске и румунске полиције ухапшен је у Букурешту 1975. и осуђен на двадесет година затвора. Јуна 1988. пуштен је из затвора и протеран из Југославије. Slavko Ćuruvija, *Ibeovac: ja, Vlado Đapčević*, (Beograd: Filip Višnjić, 1990).

114 Ćuruvija, *Ibeovac*, 54–55.

115 Glišić, *Revolucionari*, 32.

гресу Коминтерне. Тражили су се људи који ће „умети пропагирати привремени мир и сарадњу“.¹¹⁶

На основу полицијског записника видимо да је Петко Милетић признао многе ствари, вероватно услед злостављања. На суду је оповргао све што је стајало у записницима, што је била општа тактика ухапшених комуниста. Покушао је да негира да је његов потпис на записницима, а одао се на основу писма упућеног за Беч које је, како би избегао цензуру, предао жандарму, који је писмо предао судији. Писмо је касније послужило вештацима да докажу да потписи на записницима припадају Петку Милетићу.¹¹⁷ Притом београдска полиција је на основу адреса и имена нађених у његовим нотесима саслушавала и суочавала са њим више од педесет комуниста. Ниједан није осуђен ни оптужен, што доказује да Петко Милетић ни за једног од њих није признао било шта што би их теретило.¹¹⁸ Казна од седам година робије није била мала, штавише то је била једна од најтежих казни одређених за неког од бројних комуниста који су хапшени и осуђивани током 1933. Након 1929, када су досуђиване много дуже казне, оштрица режима је знатно смањена, што се најпре види у висини досуђених година робије.¹¹⁹ И поред овога, остаје чињеница да је партијска организација у Сремској Митровици у време руководства Петка Милетића израсла у најјачу партијску организацију у земљи, претворену у „Црвени универзитет“ Комунистичке партије Југославије.¹²⁰

Сузбијање утицаја Петка Милетића и учвршћивање власти Јосипа Броза текло је споро. Тито је у *Пролетеру* у 1940. године упозоравао на непријатељски рад против Партије неколико сарадника Петка Милетића, најпре Ивана Корског, Бориса Војниловича и Самуела Мајера, и демантовао њихове тврдње да је Петко рехабилитован.¹²¹ На Петој земаљској конференцији 1940. Јосип Броз је поновио

116 Branko Gligorijević, *Kominterna, jugoslovensko i srpsko pitanje*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1992), 251.

117 AJ, 135-53/1932 K83.

118 *Duga* 404, 19. 8. – 2. 9. 1989, 90.

119 AJ, 722-3.

120 AJ, 790/1-1936/41.

121 Tito, *Sabrana dela*, tom peti: septembar 1939 – septembar 1940 (Beograd: Komunist, 1978), 83. Иван Корски, из Осиека у Хрватској. Члан КПЈ од 1934. године (*исто*, 193). У време хапшења 1935. студент технике. Осуђен на казну од четири године (AJ, 135-32/1935 K124). Стрелале су га усташе 1941. године (*Politika svet*, 13). Борис Војнилович, рођен 1912. године у Италији. У време хапшења студент тех-

и потврдио своју осуду: „Познати хохштаплер и групаш Петко Милетић успио је да на врло лукав начин придобије симпатије већине другова (...) Он је те људе тако затровао и нахушкао против Партије и ЦК да су неки постали готово отворени непријатељи Партије (...) Како је било могуће да један такав релативно ограничен човек, али врло лукав, дуже вријеме водио за нос толике наше поштене људе? (...) Томе типу стварали су легенде о херојству такви људи као што је био Горкић и остали који су тада били у руководству, а данас су (...) избачени из КП (...) Истрага коју је Централни комитет водио (...) показала је да се тај човек држао недостојно пред полицијом, да је издавао и причао о стварима за које се јасно види да их нико други није могао издавати, јер их нико други није ни знао“.¹²²

Једногласно је одобрен рад руководства, као и ликвидација групе Петка Милетића. Он је окарактерисан најмрачнијим бојама, што је у складу са маниром који је владао у комунистичком покрету да са комунистима који су згрешили или били искључени није могло бити ни личног познанства ни пријатељства.¹²³ Проглашен је издајником, заврбованим од полиције.¹²⁴ Јосип Броз је сву одговорност за „фракцијску“ борбу пребацио на Петка Милетића, износећи да су остали чланови били изманипулисани, па је тиме оставио могућност за њихов евентуални прилазак руководству. Пребацивањем кривице за овакво стање на раније руководство пронађени су и одстрањени узроци лошег стања у Партији, чиме се улога Јосипа Броза на месту руководиоца КПЈ учврстила.

За комунисте у КПЈ судбина Петка Милетића је окончана 1939. када се пронела вест да је ликвидиран у СССР-у по оптужбама због политичких преступа.¹²⁵ Међутим, након повратка Јосипа Броза у земљу, Милетић је написао жалбу, на више од 30 страна, о свом избацивању из КПЈ, насловљену на Извршни комитет Коминтерне 9. јануара 1940. а потписану псеудонимом који је добио у Москви – Никодимов. Како је био ухапшен 5. јануара 1940,¹²⁶ жалба је била по-

нике. Осуђен је на пет година робије и пет година губитка часних права 1933. године (АЈ, 135-28/1933 К98). Погинуо 1941. године (*Politika svet*, 13). Самуел Мајер, рођен 1901, браварски радник (АЈ, 135-354/1929 К5). Стрелан у Јасеновцу 1941. године (*Politika svet*, 13).

122 АЈ, 722 (Материјали из библиотеке Сремска Митровица), 4.

123 Николић, *Комунисти у Краљевини Југославији*, 72.

124 *Duga* 404, 19. 8. - 2. 9. 1989, 90.

125 АЈ, 507 (Међународна комисија СССР) - IX, 119/V-181 К35.

126 Перо Симић, *Светац и магле*, (Београд: Службени лист СЦГ, 2005), 104.

следњи покушај одбране. О свом понашању у полицији писао је да се држао правила Партије, не одајући ниједну тајну, нити потписујући било какве записнике. Говорећи о стању у партијској организацији на робији писао је да се залагао против „антикомунистичког“ понашања, без зближавања са „класним непријатељем“, за јединствену организацију, за вођење борбе у затвору под руководством ЦК и уз његову сагласност, за организацију партијских школа.¹²⁷ Тражио је поништење решења о искључењу из КПЈ, сматрајући наведене разлоге измишљеним, а људе који су их писали издајницима Партије.¹²⁸

Његов извештај није допринео промени одлуке, септембра 1940. осуђен је на осам година поправно-радног логора.¹²⁹ Казну је издржавао у Севжелдорлагу у Уст-вимском рејону, где је радио на изградњи пруге Котлас–Воркута. Умро је 27. јануара 1943. за време издржавања казне.¹³⁰

Петко Милетић је у Москви рехабилитован 1988. године, а Савез комуниста Југославије одговорио је да није могуће покренути поступак за рехабилитацију и задржао суд Партије о његовом „фракционаштву“ и издајству.¹³¹

Извори и литература

Необјављени извори

- Архив Југославије. Фондови: Министарство правде Краљевине Југославије (поверљива архива) (63); Државни суд за заштиту државе (135); Савез комуниста Југославије, ЦК КПЈ (507); Меморарска грађа (516); Политички осуђеници у казнионама и концентрационим логорима (Лепоглава, Билећа, Ниш, Марибор, Пожаревац, Сремска Митровица) (722); Комунистичка интернационала (КИ) – секција КПЈ (790/1).
- Руски државни архив друштвено-политичке историје. Фонд Извршни комитет Коминтерне (495).

127 РГАСПИ, 495-277-364.

128 *Politika svet*, 21. 1. – 5. 2. 1991, 13.

129 Симић, *Светац и магле*, 104.

130 Николић, *Мит о партизанском југословенству*, напомена 515, 177.

131 АЈ, 507 (Међународна комисија СССР) – IX, 119/V-181 K35.

Објављени извори

- Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави. *Полицијски зборник Закона и законских прописа по струци управно-полицијској и самоуправној издатих од 1. XII 1918 до 15. VI 1924*, 293–296. Београд, 1924.
- *Revolucija pod okriljem Kominterne*, izabrani spisi Milana Gorkića. Београд: Filip Višnjić, 1987.
- *Tito četrdeset godina na čelu SKJ 1937–1977*. Београд: Narodna knjiga, 1977.
- Ћуровија, Slavko. *Ibeovac: ja, Vlado Dapčević*. Београд: Filip Višnjić, 1990.

Штампа

- *Duga* (Београд)
- *Politika svet* (Београд)
- *Proleter* (Београд)

Литература

- Broz, Josip Tito. *Sabrana dela*, tom drugi: avgust 1928 – mart 1935. Београд: Komunist, 1977.
- Broz, Josip Tito. *Sabrana dela*, tom četvrti: decembar 1937 – avgust 1939. Београд: Komunist, 1977.
- Broz, Josip Tito. *Sabrana dela*, tom peti: septembar 1939 – septembar 1940. Београд: Komunist, 1978.
- Gligorijević, Branislav. *Kominternina, jugoslovensko i srpsko pitanje*. Београд: Institut za savremenu istoriju, 1992.
- Gligorijević, Branislav. *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929*. Београд: Narodna knjiga, 1979.
- Glišić, Venceslav. *Revolucionari*. Београд: Službeni glasnik, 2012.
- *Enciklopedija Jugoslavije*, 3. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, MC-MLVIII.
- *Enciklopedija Jugoslavije*, 5. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, MC-MLXII.
- *Enciklopedija Jugoslavije*, 6. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, MC-MLXV.
- *Енциклопедија српског народа*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*. Београд: Komunist, 1985.
- Ковачевић, Јелена. „Фракцијске борбе међу члановима КПЈ у Сремско-митровачкој казниони 1937–1939“. *Архив XVI*, 1–2 (2015), 105–118.

- Марковић, Мома. *Сазревање револуције (сећања 1931–1941)*. Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1984.
- Милатовић, Арсо. *Космет 1935–1945. Моје сведочење*. Београд: Научна књига, 1990.
- Нешовић, Слободан. *Моша Пијаде и његово време*. Београд: Prosveta, 1968.
- Николић, Коста. *Болшевиизација Комунистичке партије Југославије 1919–1929*. Београд: Институт за савремену историју, 1994.
- Николић, Коста. *Комунисти у Краљевини Југославији*. Чачак: Лио, 2000.
- Николић, Коста. *Мит о партизанском југословенству*. Београд: Завод за уџбенике, 2015.
- Оџак, Иван. „Dr Ante Ciliga – отпадник komunizma i staljinske čistke“. *Radovi*, Vol. 22 (1989), 267–296.
- Оџак, Иван. *Gorkić, život, rad i pogibija*. Zagreb: Globus, 1988.
- Пешић, Десанка. *Југословенски комунисти и национално питање 1919–1935*. Београд: Рад, 1983.
- Симић, Перо. *Светац и магле*. Београд: Службени лист СЦГ, 2005.
- *Српски биографски речник*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- Stojkov, Todor. *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929–1935*. Београд: Prosveta, 1969.

Summary

Jelena Kovačević

Petko Miletić (1897–1943) – from a revolutionist to a „factionist”

Abstract: There are certain individuals relevant to the communist movement who stepped from the scene before the outbreak of the Second World War in Yugoslavia. The aim of this work is to highlight the role of Petko Miletić in the Communist Party of Yugoslavia, which is not negligible, especially in the period of conflicts regarding the leadership of the Party in the period from 1937 to 1939. In historiographical works and memoirs, there are data of informational character in accordance with the adopted and valid Party manifest. The role of Petko Miletić in the Communist Party of Yugoslavia (CPY) was an example which most clearly reflected changes both in the Communist Party of Yugoslavia, and the centre of the communist movement, Comintern, after its 7th Congress in 1935. This paper aims to show the real influence and significance of Petko Miletić within the communist organization in the Kingdom of Yugoslavia. However, due to the scarcity of archival sources, this paper cannot provide a complete image of this important figure of the communist movement.

Key words: Petko Miletić, Communist Party of Yugoslavia, Comintern, Prison of Sremska Mitrovica, Josip Broz Tito

During the period of establishment and development of the communist movement, it is possible to easily slip into “enemy waters”. Petko Miletić was an example which most clearly reflected changes in the communist movement, consequences, conflicts and battles inside the Party, their reflections on the personality, and CPY members. After crossing the legality, CPY grew into the staff party, modelled on the Bolsheviks, with disciplined staff, carved in the ruling party “line dogma.” Although Petko Miletić was carrying a halo of revolutionary and “Bolsheviks,” he exercised his own dogma, putting himself above the Central Committee and its directives, by standing up and trying to change them. Knowing well all the leading members, Comintern’s behaviour towards them and their

dependence on it, he attached the greater importance to himself because he had a support of the special powers of the Executive Committee of the Comintern. There is no doubt that after the departure of Milan Gorkić, he counted on CPY leadership, relying on the support of the Comintern and the large number of members of the Communist Party of Yugoslavia, and the party organization in the penitentiary in Sremska Mitrovica. Therefore, he was a serious candidate and main rival of Josip Broz Tito for the leadership over CPY. The reviews of his fractional activities and treacherous behaviour were coloured by power struggle. The practice of the CPY was such that the evidence had more of the character of propaganda than the character of evidence. The fact remains that the party organization in Sremska Mitrovica during the leadership of Petko Miletić grew into the strongest party organization in the country, and turned into “Red University” CPY. Petko Miletić was bothered by the fact that Josip Broz had better connections in the Comintern, which is a special issue that should be worked out, but which is not the aim of this work. However, the reasons for his failure were not in changes in the international communist movement, but rather in the long-time isolation, its dogmatism, lack of the support of the Comintern, ignorance of the changes and the impact of Tito in the communist movement and Comintern. Eliminating Petko Miletić and his supporters from the CPY produced a new group of individuals and communist movement received a new turn and structure.

